

ANTONI MŁOTEK

TEOLOGIA MORALNA NA UNIWERSYTECIE JANA KAZIMIERZA WE LWOWIE

Treść: 1. Hasło „Lwów” — nośne i aktualne; 2. Długa przeszłość; 3. Wzlot międzywojenny; 4. Wkład w rozwój powojenny.

Lwowianie rozproszeni są po całej Polsce, a nawet w całym świecie, ale znaczna ich część zamieszkuje Dolny Śląsk. We Wrocławiu znalazły się zbiory Ossolineum, Panorama Raclawicka i pomnik Fredry. We Lwowie zaś pozostały obrazy Grottgera i Matejki, pomniki Mickiewicza, Kilińskiego, Bartosza Głowackiego, a także kościoły i domy Starego Miasta wraz z ruinami zbudowanego przez Kazimierza Wielkiego Wysokiego Zamku i wraz z Kopcem Unii Lubelskiej. To wszystko stanowi świadectwo historii Lwowa i część historii Polski.

A gdybyśmy odwiedzili Cmentarz Łyczakowski, zobaczylibyśmy pomniki A. Grottgera, J. K. Ordony, S. Goszczyńskiego, W. Łozińskiego, M. Konopnickiej, sarkofag G. Zapolskiej i nagrobki P. Chmielowskiego, O. Balzera, J. Kallenbacha. Stanęlibyśmy również przy nagrobku W. Bezy — autora wiersza „Kto ty jesteś? Polak mały”. Czyż nie są to wielkie lekcje kultury polskiej? Czyż nie są to dowody naszej wspaniałej historycznej suwerenności, płynącej z własnej kultury?

S. Nicieja, autor bestselleru o Cmentarzu Łyczakowskim, stwierdził, że na badaczach przeszłości Lwowa spoczywa ogromna odpowiedzialność i trzeba od nich wymagać uczciwości. Ich badania nie są po to, by ktoś mógł wygłaszać polityczne bzdury o atakach na temat Jałty i Poczdamu. Rzecz idzie o rewindykacje kulturowe. Powinniśmy wiedzieć, co Polacy zrobili dobrego na Wschodzie, co tam pozostawili, co jest nasze. Mamy prawo i obowiązek mówić naszym sąsiadom i sojusznikom: szanujcie to, gdyż wszystko to razem stanowi europejską kulturę.¹

¹ *Pociąga mnie tajemnica. Rozmowa z doc. dr. hab. Stanisławem Nicieją, „Student” (1988), nr 4 (96), s. 8.*

1. HASŁO „LWÓW” — NOŚNE I AKTUALNE

W ostatnich czasach zapanowała moda na problematykę dotyczącą nie tylko Lwowa i Wilna, ale także Piłsudskiego, Legionów i orła w koronie. Nagle w prasie pojawiły się liczne artykuły z tego zakresu, ukazały się książki, a ludzie ze Wschodu zaczęli zakładać stowarzyszenia miłośników.

Kilka lat temu miejsce Lwowa w świadomości narodu przypominał Ojciec św., dokonując 19 czerwca 1983 r. aktu koronacji obrazu Matki Bożej Łaskawej z lwowskiej katedry, obecnie znajdującego się w prokatedrze w Lubaczowie. Papież powiedział o swoim wzruszeniu, gdy koronuje wizerunek, który był świadkiem ślubów Jana Kazimierza, wizerunek, przed którym naród nasz zobowiązał się do poświęcenia się na służbę swej Królowej.

Parę lat wcześniej, dnia 18 września 1975 r., kard. Wojtyła przewodniczył Mszy św. na Jasnej Górze podczas uroczystości sześćsetlecia Archidiecezji Lwowskiej. Z okazji tego jubileuszu ówczesny administrator apostolski w Lubaczowie bp M. Rechowicz stwierdził, że lwowska stolica arcybiskupia zapisała się w historii Polski jako miasto bohaterskie, chlubiące się przydomkiem zawsze wiernego — „semper fidelis”. Od XV wieku szczyliło się ono pomnikami nauki i kultury polskiej oraz znakomitością swoich arcybiskupów i kaznodziejów. Do historii kultury polskiej przeszło w szczególności imię Jana Kasprowicza Leopolda, wydawcy w języku polskim całego Pisma św. zwanego Biblią Leopolda (Wyd. 1 Kraków 1561). Arcybiskupstwo „zawsze wierne” Kościołowi katolickiemu było wolne od zawieruchy protestanckiej dzięki gorliwości uczonych i znakomitych duszpasterzy. Tu głosili swoje kazania księża Piotr Skarga i Fabian Birkowski. Prócz arcybiskupów, których imiona chlubnie zapisała historia kultury w Polsce, jak np. Mikołaj Trąba, Grzegorz z Sanoka, Jan Długosz, Jan Dymitr Solikowski, Jan Zamojski, Jan Andrzej Próchnicki, arcydiecezja szczyli się arcybiskupami otoczonymi sławą świętobliwości. Należą do nich przede wszystkim bł. Jakub Strzemie, Wacław Hieronim Sierakowski i Sługa Boży Józef Bilczewski.²

Od XVII w. Lwów posiadał wyższą uczelnię. W jej murach kształciło się wielu ważnych w Polsce ludzi, którzy zdobyli później szlify generalskie i togi profesorskie lub zajęli znaczące pozycje w dziedzinie literatury, plastyki, krytyki. Wystarczy kilka

² Bp M. Rechowicz, *Sześćsetlecie założenia Metropolii łacińskiej Halicko-Lwowskiej*, „Studia Lubaczoviensia” 1 (1983), s. 157.

nazwisk na potwierdzenie: generał Sikorski, K. Irzykowski, O. Ortwin, K. Makuszyński, M. Treter, L. Staff.

Lwowska wszechnica miała znakomite kadry. Wymienić tu trzeba choćby historyków: K. Szajnocha, K. Liske, Sz. Askenazy. Znana była lwowska szkoła matematyczna reprezentowana przez S. Banacha, S. Mazura, W. Orlicza, J. Schaudera, H. D. Steinhaus. Wielkimi osiągnięciami naukowymi szczyt się mogli K. Twardowski, K. Ajdukiewicz, J. Łukasiewicz, T. Czeżowski. Ci logicy i filozofowie wraz z uczonymi ze stolicy (np. T. Kotarbiński) tworzyli lwowsko-warszawską szkołę filozoficzną. We Lwowie profesorem zoologii był B. Dybowski — popularyzator darwinizmu i badacz fauny Bajkału. Prawie równocześnie z nim na Uniwersytecie we Lwowie wykładał J. Nusbaum-Hilarowicz, twórca polskiej ewolucyjnej szkoły zoologicznej, zwanej musbaumowską. Tu także działał R. Weigl, który opracował pierwszą skuteczną szczepionkę przeciw durowi plamistemu. Z wszechnicą lwowską byli też związani tacy pionierzy ochrony przyrody, jak J. G. Pawlikowski oraz M. Raciborski. Drugi z nich zasługuje na miano twórcy polskiej szkoły fitogeograficznej. Na Wydziale Prawa wykładowcą był natomiast m. in. O. M. Balzer — jeden z najwybitniejszych polskich historyków prawa.

Oto kilka zaledwie nazwisk, które wskazują na wysoki poziom badań uniwersyteckich we Lwowie. Każde z nich zasługuje na osobną monografię, a opracowanie syntezy dziejów Uniwersytetu Jana Kazimierza wypełniłoby kolejną białą plamę w naszej historii.

Również Wydział Teologiczny miał poważne osiągnięcia naukowe i wybitnych wykładowców. W latach przed uzyskaniem niepodległości wykładali we Lwowie m. in. J. Fijałek — historyk Kościoła, J. Bilczewski i M. Siemiatycki — dogmatycy, A. Jougan — pastoralista i autor słownika kościelnego łacińsko-polskiego. Natomiast w latach międzywojennych do grona profesorów teologii należeli: K. Wais — wykładowca filozofii chrześcijańskiej i pierwszy prezes założonego we Lwowie w 1924 r. Polskiego Towarzystwa Teologicznego, F. Lisowski — dogmatyk, później biskup tarnowski, Sz. Szydelski — apologeta, Z. Bielawski — pastoralista, P. Stach i A. Klawek — bibliści, J. Umiński i T. Długosz — historycy Kościoła, M. Wyszynski — kanonista, S. Szurek — liturgista i muzykolog H. Feicht.

Spośród wychowanków Wydziału Teologicznego wywodzą się m. in. kard. W. Rubin, bp W. Urban, bp I. Tokarczuk, bp A. Adamiak, bp M. Jaworski, bp M. Rechowicz, bp J. Nowicki. We Lwowie studiowali teologię także W. Smereka, W. Świerzawski, T.

Wojciechowski, A. Schlez, E. Kopeć, R. Gustaw, Z. Obertyński, J. Dajczak, J. Bar, J. Myśków, E. Tomaszewski, K. Borcz, A. Bardecki, S. Małaczyński, M. Rękas i J. Szurlej. Jak wykazał W. Urban, po 1945 roku ich wkład w organizację teologicznej nauki polskiej był wydatny.³

Na tle zarysowanych ogólnie osiągnięć Uniwersytetu w różnych dziedzinach, pytamy o dorobek teologów moralistów. Interesuje nas zarówno organizacja nauczania teologii moralnej, jak i poczet moralistów lwowskich. Pytamy o ich wkład w polskie życie naukowe i religijne. Warto więc zbadać osiągnięcia tej dyscypliny teologicznej podczas istnienia polskiego Uniwersytetu, a także udział moralistów wywodzących się ze Lwowa w dziele rozwoju naszej teologii moralnej po 1945 roku.

Badając dzieje lwowskiej teologii moralnej warto prześledzić słuszność tezy, którą stawia F. Greniuk, że uczelnia lwowska w XIX wieku nie odegrała ważniejszej roli dla historii tej nauki. Jego zdaniem stało się to głównie na skutek polityki zaborczej państwa austriackiego inspirowanej duchem reform józefińskich.⁴

Lwów był stolicą arcybiskupą trzech obrządków (łaciński, grecko-katolicki i ormiański). Niezwykle bogactwo kultury współżyjących ze sobą ludów i współdziałających ze sobą obrządków religijnych stanowiło o tym, że „Miasto zawsze wierne” było wyjątkowym przykładem ekumenii i umiejętności chrześcijańskiego współżycia. Stąd też warto pytać, czy i ten rys znalazł swe odbicie w koncepcjach lwowskich moralistów podczas długiej historii Uniwersytetu.

2. DŁUGA PRZESZŁOŚĆ

Pojawienie się wyższej uczelni we Lwowie wiąże się z działalnością Jezuitów, którzy osiedlili się tam na stałe w 1584 r., a w 1608 r. posiadali już kolegium z pełnymi studiami teologicznymi. Dwóch profesorów wykładało teologię moralną i dwóch polemiczną. Od 1644 r. dochodzi katedra teologii scholastycznej.

³ W. Urban, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i jego znaczenie dla nauki polskiej w okresie międzywojennym oraz jej organizacji w Polsce Ludowej*, „*Studia Lubaczoviensia*” 1 (1983), s. 20—62.

⁴ F. Greniuk, *Teologia moralna w XIX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, pr. zb., red. M. Rechowicz, t. 3, cz. 1, Lublin 1976, s. 250.

⁵ S. Załęski, *Ojcowie jezuiti we Lwowie*, Lwów 1889, s. 35; L. Grzebień, *Goszczyński Krzysztof*, w: *Słownik Teologów Polskich* (odtąd skrót: STP), t. 1, s. 560.

W latach 1610—12 w Akademii jezuickiej teologią moralną wykładał K. Goszczewski, późniejszy rektor kolegium w Łucku i we Lwowie.⁶ Jego następcą na katedrze teologii moralnej był Melchior Fabrycius, który uczył tego przedmiotu w latach 1615—20 oraz 1627—1630. Trzech jezuitów lwowskich, działających w połowie XVII wieku, zasługuje na specjalne podkreślenie, gdyż byli nie tylko wykładowcami, ale też autorami podręczników teologii moralnej: K. Zychowicz, M. Żurowski i Sz. Kwapich.⁶

Jezuici, widząc potrzebę rozwoju nauki we Lwowie, dążyli do tego, by podnieść Akademię do rangi Uniwersytetu. Ich zabiegi doprowadziły do wystawienia 20 stycznia 1661 r. w Krakowie przez Jana Kazimierza aktu fundacyjnego Uniwersytetu. Nowa instytucja — według uroczystych słów tego aktu — miała być równa w prawach i przywilejach Wszechnicy Jagiellońskiej oraz Wileńskiej. Utworzenie nowej uczelni uniwersyteckiej było powodem gorącej walki, jaka rozgorzała pod hasłem obrony praw Uniwersytetu w Krakowie. Jan Kazimierz wysłał do Rzymu pismo, w którym oświadczał, że interes Kościoła katolickiego wymaga, aby we Lwowie był uniwersytet. Sejm natomiast wysłał protest. Przeciwnicy nie ustawiali w walce, a gdy i najbliższe wypadki dziejowe nie sprzyjały nauce, jezuici chcieli przeczekać, choć faktycznie, o ile tylko warunki pozwalały, prowadzili studia we Lwowie w formie akademickiej.⁷

Pierwszym wykładowcą teologii moralnej po ukazaniu się aktu fundacyjnego Uniwersytetu był T. Löwenstein, który urodził się w rodzinie protestanckiej w Prusach, a następnie przeszedł na katolicyzm i wstąpił do jezuitów. Był profesorem teologii scholastycznej, polemicznej i moralnej w latach 1661—1664. Jego następcami na katedrze teologii moralnej byli: T. Rutka (1622—1700), F. Fabrycy (1632—1699) i M. Gatkiewicz (XVII w.). Pierwszy z nich to płodny pisarz teologiczny, w swoim pokoleniu jeden z czołowych orędowników unijnych. Drugi z wymienionych był autorem traktatu teologicznego *Tertia et ultima pars theologiae*, ostatni zaś pozostawił w rękopisie omówienie problematyki teologicznej Dekalogu.⁸

Zatwierdzenia aktu fundacyjnego Jana Kazimierza doczekali się jezuici dopiero 19 kwietnia 1758 r. przez Augusta III, a od papie-

⁶ STP, t. 2, s. 485; t. 4, s. 545, 557.

⁷ L. Finkel, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894, s. 13; T. Długosz, *Rzut oka na dzieje lwowskiego Wydziału Teologicznego*, w: *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1934, s. 7.

⁸ STP, t. 1, s. 451, 519; t. 3, s. 526.

za Klemensa XIII 26 marca 1759 r. Aprobata papieska ograniczała zakres studiów do gramatyki, retoryki, filozofii, teologii, prawa kościelnego. Profesorowie świeccy mogli nauczać prawa cywilnego i innych umiejętności. Filozofia trwała dwa lata, teologia scholastyczna i pozytywna po dwa lata. Doktorat teologii można było uzyskać po odbyciu czteroletnich studiów i zdaniu czterech egzaminów. Czwarty rok teologii wprowadzono we Lwowie w roku 1758/59. Trzeba zaznaczyć, że ówczesne warunki nie sprzyjały rozwojowi Uniwersytetu, zarówno ze względu na wypadki polityczne, jak też ciągłe ataki na uczelnię lwowską i na zakon jezuیتów.⁹

Po niewielu latach istnienia tego Uniwersytetu przyszła kascja zakonu dokonana przez Klemensa XIV bullą z dnia 21 lipca r. 1773. Od pierwszego rozbioru Polski Lwów należał do Austrii. Cesarzowa Maria Teresa w związku z reformą szkolnictwa postanowiła wprowadzić zmiany w studiach teologicznych. Zgodnie z planem S. Rauteustaucha studia trwały pięć lat, a do ich programu wprowadzono teologię pastoralną, której wyznaczono cele utylitarne, mianowicie przygotowanie duchownych do pracy duszpasterskiej. Te same cele miała też realizować teologia moralna. Chodziło o wychowanie uczciwych i lojalnych wobec prawa obywateli. Program ten realizowano również we Lwowie.

W 1776 r. na Wydziale Teologicznym ustanowiono trzy katedry: Pisma św. i historii Kościoła, teologii dogmatycznej oraz teologii moralnej i pastoralnej. W latach 1774—1785 na teologii obowiązywał pięcioletni cykl studiów, a później — z powodu małej liczby powołań i braku duchowieństwa pracującego w duszpasterstwie — studium teologii skrócono do lat czterech, a nowym dekretem Józefa II z r. 1788 — do lat trzech.¹⁰

W latach 1805—1817 istniało we Lwowie zamiast Uniwersytetu liceum o trzech fakultetach: teologii, filozofii i prawa oraz ze studium chirurgicznym zamiast wydziału medycznego. Liceum różniło się od Uniwersytetu mniejszą ilością katedr, krótszym czasem studiów i niższymi płacami profesorów. Miało natomiast prawo nadawania stopni doktorskich z teologii i filozofii. Jednocześnie z reformą studiów w r. 1804 podzielono, w myśl zasad józefińskich, nauki teologiczne na teoretyczne, uznane za mniej ważne, i praktyczne — ważniejsze. Do pierwszej grupy zaliczono Pismo

⁹ T. Długosz, *Rzut oka...*, art. cyt., s. 8.

¹⁰ A. Petrani, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, w: *Księga Tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, pr. zb., Lublin 1969, s. 291.

św., dogmatykę i historię Kościoła, a do drugiej teologią moralną, pastoralną z katechetyką i pedagogiką oraz prawo kanoniczne.

Owczesny Wydział Teologiczny był całkowicie nastawiony na teologiczne kształcenie kleru galicyjskiego, natomiast nie przygotowywał swoich słuchaczy do pracy naukowej. Uważano, że wydział powinien wychowywać duszpasterzy, nie tylko ignorując, ale wprost tępiąc możliwość pracy naukowej. Musiał się wskutek tego obniżyć poziom studiów teologicznych, zwłaszcza że wyjazd na studia zagraniczne był w Austrii zakazany.

Spośród profesorów, którzy wykładali teologię moralną od końca XVIII do połowy XIX w. warto wymienić B. Demosławskiego i D. Maramorossa. Pierwszy z nich — dominikanin — wykladał teologię w Płocku, Samborze i w Warszawie, potem został powołany na profesora teologii moralnej i pastoralnej w Uniwersytecie Lwowskim. Jego opozycja wobec józefinizmu spowodowała odebranie mu katedry w 1788 r. Po nim wykłady objął A. Paulovits, a po jego śmierci w 1786 r. — M. Szankowski. Natomiast D. Maramoross, kapłan obrządku ormiańskiego, studia teologiczne odbył we Lwowie. Katedrą teologii moralnej kierował w latach 1806—1813. Po nim profesorem teologii moralnej był B. Lewicki — wicektor grecko-katolickiego Seminarium Generalnego. Wykladał on aż do śmierci, która nastąpiła w 1851 roku. Jak podaje program wykładów z 1818 r. B. Lewicki uczył na trzecim roku, korzystając z podręcznika Rechbergera, *Institutiones ethicae christianae*, wydane w Wiedniu w 1815 r.¹¹

Akt powtórnej fundacji Uniwersytetu we Lwowie z wydziałami prawa, teologii i filozofii, został podpisany przez cesarza Franciszka w 1817 r. Zdaniem władz austriackich znajomość nauk prawnych i administracyjnych była konieczna dla urzędników państwowych, teologii zaś uczono, by dostarczyć archidiecezji duchowieństwa. Władze popierały też naukę języka niemieckiego, aby tym sposobem scementować w całość narody państwa austriackiego.

W latach pięćdziesiątych XIX w. teologię moralną wykładano na trzecim roku w wymiarze 9 godzin w tygodniu. Katedry obsadzano na drodze konkursu. Władze cesarskie ustaliły, że prawa interweniowania w działalność Wydziału Teologicznego przysługiwały we Lwowie arcybiskupom łacińskiemu i grekokatolickiemu na równi. Także do kolegium profesorów mieli wchodzić kapłani obu obrządków, a kanonista miał w wykładach uwzględnić przepisy prawa obu obrządków.

¹¹ T. Długosz, *Rzut oka...*, art. cyt., s. 15 i 26.

Drugą połowę XIX wieku wypełnili jako wykładowcy teologii moralnej L. Malinowski i A. Filarski. Pierwszy z nich w latach 1851—1866 uczył nie tylko teologii moralnej, ale też pedagogiki. Drugi zaś, po studiach teologicznych we Lwowie i w Wiedniu, złożył egzamin konkursowy na profesora teologii moralnej w 1867 r. Obaj przez krótki czas pełnili funkcję rektora Uniwersytetu.¹²

W tym czasie coraz więcej alumnów i księży lwowskich wyjeżdża na studia do Rzymu, gdzie mieszkali w Kolegium Polskim, założonym w 1864 r. przez Zmartwychwstańców. Jeszcze więcej Lwowian udaje się na studia w Innsbrucku. Byli tam m. in. późniejsi kierownicy katedry teologii moralnej: S. Narajewski i A. Gerstmann. J. Watzke — wykładowca teologii moralnej w 1863 r. kapłan diecezji tarnowskiej, doktorat uzyskał w Wiedniu.

Istniała także tendencja odwrotna: uczelnia we Lwowie kształciła księży spoza archidiecezji, późniejszych wykładowców w różnych seminariach duchownych. Tak np. J. Mazurkiewicz z Tarnowa po studiach teologicznych i doktoracie we Lwowie, był w latach 1872—76 wykładowcą teologii moralnej w Instytucie Teologicznym w Tarnowie.

Na przełomie XIX i XX w. ożywiła się działalność naukowa we Lwowie. Znacznie wzrosła liczba studentów: w roku 1875/6 było ich 200, a w r. 1906/7 — 456. Gdy jednak w r. 1870 teologowie stanowili 33% ogółu studentów, to w 1912/13 tylko 6%.¹³ W roku akademickim 1899/1900 rektorem uniwersytetu został W. Abraham, który nosi zasłużone miano twórcy nowoczesnej polskiej szkoły kanonistycznej. W roku następnym funkcję rektora pełnił J. Bilczewski — wybitny archeolog i dogmatyk, po kilku tygodniach kierowania uczelnią mianowany arcybiskupem lwowskim. Wykłady z teologii moralnej prowadził wtedy B. Jaszowski, absolwent Wydziału Teologicznego we Lwowie, który doktorat uzyskał w Wiedniu. Wprawdzie był on kanonistą, ale z powodu braku moralisty po śmierci A. Filarskiego, wykładał zastępczo ten przedmiot, dopóki nie pojawili się moralści wielkiego formatu — S. Narajewski i A. Gerstmann.

3. WZLOT MIĘDZYWOJENNY

Po uzyskaniu niepodległości i po uwolnieniu Lwowa z rąk ukraińskich 22 listopada 1918 r. zabrano się zaraz energicznie do or-

¹² STP, t. 1, s. 471; t. 3, s. 46.

¹³ T. Długosz, *Rzut oka...*, art. cyt., s. 33.

ganizowania studiów akademickich. Rozpoczął się wtedy jeden z najpomysłniejszych okresów Wydziału Teologicznego — może nawet najwspanialszy od chwili jego istnienia. Udało się bowiem skutecznie zorganizować życie naukowe, założono osobną bibliotekę naukowo-teologiczną, stworzono nowe katedry i powołano na nie siły naukowe ze wszystkich stron Polski. Liczba habilitacji i doktoratów znacznie się powiększyła, a ilość słuchaczy — początkowo niższa — zaczęła wzrastać z roku na rok.

Od listopada 1918 r., tj. od wybuchu wojny polsko-ukraińskiej, przerwany zostaje długoletni związek, jaki istniał między profesorami teologii i alumnami obu katolickich obrządków. Dotąd teologia nie była terenem tak zaciętej walki, jak filozofia i prawo. Ale i tu sprawy językowe znalazły swe echo. Wykłady odbywały się na ogół po łacinie, niektóre były dwujęzyczne, o ile łączyły się one z różnicami obrządkowymi. Po pierwszej wojnie światowej Rusini opuścili Wydział i założyli własne wyższe studium, które w 1929 r. przekształcono na Ukraińską Grekokatolicką Akademię Teologiczną, początkowo tylko z wydziałem teologicznym, a od roku 1932 również z filozoficznym. Stolica Apostolska przyjęła do wiadomości powstanie Akademii, ale do formalnego jej zatwierdzenia nie doszło.¹⁴

24 kwietnia 1919 roku dziekanat wydziału teologicznego skierował do ministerstwa pismo, w którym był postulat zmiany zwyczajnej katedry teologii pastoralnej na drugą katedrę teologii moralnej z uwzględnieniem praktycznych zagadnień duszpasterstwa. Teologia pastoralna jako odrębny przedmiot była uważana za „zabytek józefińskiej reformy studiów”.¹⁵ Zgodnie z proponowaną zmianą teologia moralna ogólna miała omawiać zagadnienia z etyki naturalnej i zasadnicze zagadnienia teoretyczne teologii moralnej, zaś katedra teologii szczegółowej miała uwzględniać szczegółowe i praktyczne problemy tego przedmiotu.

Z początkiem maja 1920 r. Wydział Teologiczny przeniósł się ze starego budynku przy ulicy św. Mikołaja do gmachu przy ulicy Marszałkowskiej. W 1924 r. zostało założone Polskie Towarzystwo Teologiczne. Jego pierwszym prezesem został ks. Kazimierz Wais.

Zaraz po uzyskaniu niepodległości utworzono seminaria naukowe przy wszystkich katedrach Wydziału Teologicznego. Aby uzyskać stopień magistra teologii student był zobowiązany do czyn-

¹⁴ A. Petrani, *Szkolnictwo teologiczne...*, art. cyt., s. 293.

¹⁵ P. Stach, *Wydział Teologiczny w latach 1918—1933*, w: *Wydział Teologiczny Uniwersytetu...*, dz. cyt., s. 38.

nego udziału w jednym z seminariów naukowych przez dwa lata. W roku akademickim 1932/33 najwięcej studentów uczęszczało na seminarium z zakresu Pisma św. Nowego Testamentu (41 osób); na seminarium z filozofii chrześcijańskiej było ich 28, zaś najmniej na seminariach z Pisma św. Starego Testamentu i z teologii moralnej (po dwóch uczestników).

W roku 1924/25 wprowadzono pięcioletnie studia teologiczne. Cały materiał nauk teologicznych podzielono wówczas na cztery grupy: filozoficzno-dogmatyczną, moralno-pastoralną, historyczno-kanoniczną oraz biblijną.¹⁶ Liczba studentów powiększyła się w tym roku znacznie. Oprócz alumnów Seminarium archidiecezjalnego zaczęli uczęszczać także klerycy Zgromadzenia Ojców Zmartwychwstańców. Seminarium duchowym kierowali w latach międzywojennych rektorzy: ks. K. Wais — profesor filozofii na Uniwersytecie, bp B. Twardowski — późniejszy arcybiskup lwowski, bp F. Lisowski — późniejszy ordynariusz tarnowski, bp E. Baziak — późniejszy metropolita lwowski, administrator apostolski i ordynariusz w Krakowie oraz ks. S. Frankl — profesor teologii dogmatycznej. Dzięki staraniom tego ostatniego seminarium przetrwało w niesłychanie trudnych warunkach przez trzy lata wojny. Ks. Frankl uczestniczył czynnie w konspiracji. W latach 1919—1939 otrzymało we Lwowie święcenia kapłańskie 417 księży diecezjalnych i 37 zakonnych.¹⁷ W ciągu dwudziestolecia międzywojennego liczba studentów teologii stale się powiększała. Złożyły się na to trzy czynniki: wprowadzenie pięcioletniego studium teologicznego, zapisanie się na wydział kleryków ze Zgromadzenia OO. Zmartwychwstańców oraz wzrost powołań do stanu duchownego.

Teologia moralna była w tym czasie wykładana na trzecim (5 godzin), czwartym (4 godziny) i piątym roku (5 godzin) studiów. Teologię moralną ogólną wykładał ks. Narajewski, a teologię moralną szczegółową ks. A. Gerstmann.

Ks. Stanisław Narajewski urodził się 17 I 1860 w Kurowicach, powiat Przemyślany. Szkołę średnią ukończył w Brzeżanach. Studiował we Lwowie najpierw na wydziale prawa (1879—83), a następnie na wydziale teologii (1884—88). Po święceniach przez cztery lata pogłębiał studia teologiczne w Innsbrucku, gdzie otrzymał doktorat teologii. Był następnie prefektem alumnów Seminarium Duchownego we Lwowie, a równocześnie wykładał katechetykę i metodologię naukową na wydziale teologicznym. W r. 1894 habi-

¹⁶ *Tamże*, s. 96.

¹⁷ W. Urban, *Wydział Teologiczny...*, art. cyt., s. 26.

litował się, a następnie pełnił funkcję adiunkta i zastępcy profesora teologii moralnej. W r. 1899 został profesorem nadzwyczajnym, a w 1902 profesorem zwyczajnym teologii moralnej. Stanowisko to piastował do przejścia na emeryturę w roku 1933/34. Wobec przejścia ks. Narajewskiego w stan spoczynku, opuszczoną katedrę teologii moralnej ogólnej Rada Wydziału postanowiła — w myśl zamierzonej przez Stolicę Apostolską reformy studiów teologicznych (Konstytucja Apostolska *Deus scientiarum Dominus*) — przemianować na katedrę filozofii i psychologii religii.

Ks. Narajewski wykładał na Uniwersytecie również socjologię (1895—1914) oraz prawo kanoniczne (1920—25). Był trzykrotnie dziekanem Wydziału Teologicznego, rektorem uczelni (1922—23) i prorektorem. Pełnił też różne funkcje w Kurii Metropolitalnej Lwowskiej (obrońca węzła małżeńskiego, egzaminator prosynodalny, cenzor ksiąg). Zmarł 23 II 1943 we Lwowie i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.¹⁸

Prace S. Narajewskiego były publikowane jako samodzielne książki lub zamieszczane jako artykuły w „Przeglądzie Teologicznym”, ukazującym się we Lwowie w latach 1920—30, a którego kontynuacją było czasopismo „Collectanea Theologica” — organ Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Pierwsza praca Narajewskiego dotyczyła problematyki prawno-moralnej i nosiła tytuł: *De iurisdictione et eius reservatione dissertatio*, Leopoli 1893, ss. 52. Następnym poważnym opracowaniem była książka zatytułowana: *Moralność chrześcijańska a etyka najnowsza. Studium krytyczne*, Lwów 1901, ss. 280. Owocem zainteresowań katechetycznych Narajewskiego była książka: *Katechetyka w teorii i praktyce. Podręcznik dla katechetów w szkołach pospolitych ludowych*, Lwów 1902, ss. 248. Napisał też *Główne podstawy etyki*, Lwów 1929, ss. 169. Rozprawa ta — jak wskazuje podtytuł — stanowi zbiór odczytów z etyki ogólnej. Dwa artykuły dotyczyły czynów moralnie dobrych: *O aktach moralnie dobrych*, „Przegląd Teologiczny” 7 (1926) 221—222; *Akty moralnie dobre*, „Przegląd Teologiczny” 10 (1929) 10—24. Inna publikacja nosiła tytuł: *Lex dubia non obligat*, „Przegląd Teologiczny” 5 (1924) 311—312 i także — jak dwie poprzednie — stanowiła streszczenie wykładu wygłoszonego na posiedzeniu Naukowego Towarzystwa Teologicznego we Lwowie.

Gdy Narajewski był wykładowcą teologii moralnej ogólnej, teologii moralnej szczegółowej uczył A. Gerstmann. Ks. A. Gerstmann

¹⁸ STP, t. 6, s. 529.

urodził się we Lwowie 13 XII 1873. Uczęszczał do II gimnazjum, gdzie z odznaczeniem zdał egzamin dojrzałości. Studia teologiczne odbył we Lwowie, Innsbrucku i Rzymie. W Innsbrucku otrzymał święcenia kapłańskie w 1899 r., a rok później zdobył tam doktorat. Następnie był wikariuszem w parafii św. Marii Magdaleny i przy kościele katedralnym we Lwowie. W r. 1900 uzyskał na Uniwersytecie Lwowskim habilitację z zakresu teologii pastoralnej. W roku akademickim 1920/21 przeniósł się z katedry teologii praktycznej na moralną. Zastępco wykładał prawo kanoniczne, liturgikę, apologetykę i sztukę kościelną. W latach 1911—1939 zasiadał w senacie akademickim jako dziekan teologii lub jako delegat wydziału. W latach 1927/28 oraz 1932/33 pełnił funkcję rektora Uniwersytetu. Zmarł 25 VII 1940.¹⁰

Wykaz jego publikacji zawiera 51 pozycji. Kilka z nich dotyczyło różnych rodzajów penitentów i szafowania spowiedzi: *O grzesznikach nałogowych, nawrotnych i pozostających w okazji do grzechu*, Lwów 1900, ss. 186; *O skrupulatach*, Lwów 1901, ss. 51; *O zadośćuczynieniu sakramentalnym*, Lwów 1904, ss. 110; *Spowiednik zakonników i zakonnic według dekretu Piusa X z dnia 15 VIII 1913 i nowego kodeksu prawa kościelnego*, Miejsce Piastowe 1918, ss. 15; *Jurysdykcja spowiednika w nowym kodeksie prawa kanonicznego*, „Gazeta Kościelna” 25 (1918) 183—185, 195—197, 206—209. A. Gestmann w latach 1906—20 prowadził seminarium homiletyczne; o zainteresowaniach homiletyką świadczy praca: *Zagadnienia katechetyczne i homiletyczne u św. Augustyna*, Lwów 1908, ss. 84. Aktywnie też uczestniczył jako jeden z rzeczoznawców strony kościelnej przy zawieraniu konkordatu Polski ze Stolicą Apostolską w 1925 r. Owocem jego udziału w tym wydarzeniu był szereg publikacji o konkordacie. W latach 1923—35 był prezesem Koła Księży Prefektów. Brał udział w licznych zjazdach katechetycznych krajowych i zagranicznych, kierował także kursami naukowymi dla nauczycieli religii szkół średnich. Z tej dziedziny jego zainteresowań warto wymienić opracowania: *Duszpasterstwo w szkole*, Lwów 1929, ss. 13 oraz *O wychowaniu państwowym*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 24 (1935) 217—226.

O wysokim poziomie naukowym lwowskiego wydziału teologicznego świadczą nie tylko wymienieni wykładowcy teologii moralnej i innych dyscyplin, ale także przeprowadzone habilitacje.

¹⁰ M. Rechowicz, *Gerstmann Adam*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, s. 403—404; S. Szydelski, *Straty teologicznej nauki polskiej podczas wojny*, „Ateneum Kapłańskie” 39 (1947), t. 47, s. 467.

Było ich 25 i dotyczyły wszystkich dziedzin teologicznych. Najwięcej habilitacji było z zakresu dogmatyki (F. Madeja, A. Zychliński, L. Puciata, A. Tomczyk) i historii Kościoła (J. Umiński, H. Likowski, T. Długosz, J. Nowicki). Z teologii moralnej w r. 1922 habilitował się Z. Kozubski na podstawie pracy: *Geneza i istota sumienia*, Lwów 1922, ss. 99, a później E. Jełowicki (1866—1930). Urodził się on we Lwowie, kształcił się we Lwowie, Krakowie i Innsbrucku. Podstawą jego habilitacji była rozprawa: *Studia nad amerykanizmem*, Lwów 1929, ss. 159. W 1930 r. mianowany został wykładowcą Uniwersytetu Warszawskiego, jednak przedwczesna śmierć nie pozwoliła mu rozwinąć szerszej pracy dydaktycznej i naukowej.²⁰

Warto wspomnieć, że na Uniwersytecie we Lwowie w 1928 r. doktoryzował się sławny moralista dominikański, późniejszy docent Uniwersytetu Warszawskiego i profesor KUL — A. F. Gmurowski (1901—44).²¹ Było też kilku doktorów Wydziału Teologicznego we Lwowie, którzy po 1945 r. przyczynili się wydatnie do organizacji i rozwoju polskiej teologii moralnej.

4. WKŁAD W ROZWÓJ POWOJENNY

Straty dla teologicznej nauki polskiej podczas drugiej wojny światowej były bardzo poważne. Także wielkie szkody w tym okresie poniósł Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza.²² Ci jednak, którzy przeżyli, dobrze się zapisali jako organizatorzy nauczania różnych działów teologii w Polsce powojennej. Wielu kapłanów lwowskich związało się ze środowiskiem naukowym w Krakowie (np. A. Klawek, P. Stach, T. Długosz, W. Smerka, M. Jaworski, T. Wojciechowski, A. Schletz). Natomiast z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim związali się: B. Radomski, M. Rechowicz, J. Nowicki, H. Feicht, E. Kopeć, R. Gustaw. Spośród teologów lwowskich, którzy pracowali po wojnie w Warszawie, trzeba wymienić: Z. Obertyńskiego, J. Dajczaka, J. Bara i J. Myśkowa. Księża lwowscy przyczynili się również do organizacji życia teologicznego na Ziemiach Zachodnich, szczególnie we Wrocławiu i w Nysie (J. Umiński, W. Urban, E. Tomaszewski, K. Borcz, S. Szydelski).²³

Gdy chodzi o teologów moralistów, którzy zdobywali wykształ-

²⁰ STP, t. 5, s. 598.

²¹ *Tamże*, s. 455.

²² S. Szydelski, *Straty...*, art. cyt., s. 467—471.

²³ W. Urban, *Wydział Teologiczny...*, art. cyt., s. 38—62.

cenie we Lwowie, a działali później owocnie w innych środowiskich uniwersyteckich, należeli do nich: Z. Kozubski, S. Huet i W. Poplatek. Dwaj pierwsi związani byli z Uniwersytetem Warszawskim, ostatni zaś był długoletnim profesorem na KUL.

Z. Kozubski (1886—1952) w 1905 r. wstąpił do Seminarium Duchownego we Lwowie i przez dwa lata studiował teologię na miejscowym Uniwersytecie. Studia teologiczne ukończył w Innsbrucku, uzyskując tam doktorat teologii. W 1922 r. objął wykłady zleczone z socjologii i w tymże roku habilitował się z teologii moralnej ogólnej. W r. 1923 przeniósł się na Wydział Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie wykładał teologię moralną szczegółową. Podczas okupacji brał czynny udział w tajnym nauczaniu. Po reaktywowaniu Uniwersytetu objął od razu obowiązki profesora, przenosząc się na katedrę teologii moralnej ogólnej i etyki. Spośród 249 jego publikacji najbardziej znana jest książka *Podstawy etyki pciowej*, Warszawa 1939, ss. 114.²⁴

Moralistą jeszcze bardziej związanym ze Lwowem był S. Huet. Urodził się bowiem we Lwowie w 1904 r. Teologię studiował we Lwowie i na Gregorianum w Rzymie, gdzie w r. 1926 uzyskał doktorat z filozofii, a w 1929 r. doktorat z teologii. Pracował jako prefekt szkół średnich w Stryju i we Lwowie. W 1938 r. habilitował się z teologii pastoralnej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1949 roku wykładał na Wydziale Teologii katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego, a od 1954 — profesorem teologii moralnej szczegółowej na ATK w Warszawie. Zmarł w Warszawie 13 III 1961 r. Do głównych jego prac należą: *Psychoanaliza a sakrament pokuty*, Włocławek 1937, ss. 70; *Sakrament pokuty w świetle teologii i psychohigieny*, cz. 1—2, Warszawa 1951—1956, ss. 291, 436; *Cnota religijności*, Warszawa 1954, ss. 108; *Eucharystia. Traktat teologiczno-moralny*, Warszawa 1956, ss. 396.²⁵

Przed rozwiązaniem Wydziału Teologicznego we Lwowie 28 X 1939 r., doktorat z teologii uzyskali tu M. Rechowicz i W. Poplatek. Ks. Poplatek został wyświęcony we Lwowie w 1931 r. Uczył teologii moralnej w Seminarium Duchownym we Lwowie, Kalwarii Zebrzydowskiej i w Nysie. W 1958 r. habilitował się na KUL. Był tam dziekanem Wydziału Teologicznego w latach 1965—1972 oraz prodziekanem w latach 1963—64, 1972—73. Spośród jego publikacji na wyróżnienie zasługują: *Podpisywanie niemieckiej listy narodowej w świetle teologii moralnej*, „Ateneum Kapańskie” 40 (1948), t. 48, s. 51—61; *Istota sumienia według Pi-*

²⁴ STP, t. 6, s. 195.

²⁵ Tamże, t. 5, s. 555.

sma świętego, Lublin 1961; *Godność sumienia na podstawie Konstytucji II Soboru Watykańskiego o Kościele w świecie współczesnym*, „*Analecta Cracoviensia*” 2 (1970) 249—254.²⁶

W podsumowaniu historii teologii moralnej we Lwowie należy stwierdzić, że katedry teologii moralnej na Wydziale Teologicznym były prężnymi ośrodkami badań teologicznych, a profesorowie dobrze wypełniali swoją funkcję. Ostatnie 45 lat istnienia katedry teologii moralnej na Uniwersytecie, to okres poważnych osiągnięć. Występujący wtedy dwaj profesorowie Narajewski i Gerstmann wprowadzili lwowską teologię moralną na szerokie pole europejskiej teologii. Oni też zasługują na odrębne monografie.

Gdybyśmy chcieli porównać dzieje lwowskiej teologii moralnej z dziejami tej dyscypliny na Uniwersytecie we Wrocławiu, to trzeba stwierdzić przynajmniej w dwóch sprawach przewagę Lwowa: habilitacji we Lwowie było trzy, a we Wrocławiu tylko jedna.²⁷ We Wrocławiu była większa płynność kadr profesorskich, natomiast we Lwowie od początku XIX wieku aż do drugiej wojny światowej było tylko sześciu wykładowców. Wiadomo, że stabilność kadr w nauce jest zjawiskiem wysoce pozytywnym.

Pomimo obiektywnych trudności, wynikających z polityki zaburzonej państwa austriackiego, moralisci lwowscy starali się podążać za rozwojem europejskiej teologii moralnej. Kontakt z nią ułatwiały studia, jakie odbywali oni od drugiej połowy XIX w. w Innsbrucku, Rzymie i Wiedniu. Ich działalność naukowa i wychowawcza stanowiła trwały wkład do historii kultury i rozwoju życia religijnego na wschodnich rubieżach Polski.

A. Młotek

²⁶ W. Urban, *Dorobek naukowy księży repatriantów w Polsce w latach 1945—1970*, „*Homo Dei*” 39 (1970), s. 234.

²⁷ A. Młotek, *Z dziejów teologii moralnej na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu*, „*Colloquium Salutis*” 11 (1979), s. 246.